

Câteva propuneri pe marginea întocmirii indicilor antroponimic (onomastic) și toponimic în activitatea redacțională

Șerban V. Marin

Unul dintre dicționarele considerate ca fiind de autoritate în domeniul editării textelor¹, în dreptul termenului **indice**² face trimitere la cel de **index**³. În mod surprinzător, dintre indicii pe care îi avem în vedere în lucrarea de față, dicționarul în discuție adaugă doar itemul **i. toponimic**⁴, cu explicația “i. cuprinzând numele de locuri într-o lucrare”, chiar și pe cel de **i. geografic**⁵ (“i. de denumiri geografice ordonate alfabetic”), însă – în mod inexplicabil – indicele referitor la persoane nu se regăsește nici ca **i. antroponimic**, nici ca **i. onomastic**.

În privința “Normelor tehnice” care (încă) reglementează activitățile din Arhivele Naționale ale României⁶, acestea disting trei categorii de indici, dintre care prima (indicele cronologic) – considerăm noi – ar trebui privită ca având un statut aparte, dat fiind că ea coincide cu lista documentelor și utilitatea sa se restrânge automat la volumele care editează documente, nejustificându-și valabilitatea în celelalte tipuri de lucrări științifice.

Dat fiind că lucrarea de față abordează chestiuni conexe celorlalte două categorii de indici, vom reproduce ceea ce se prevede în “Normele tehnice” în legătură cu acestea din urmă. Așadar:

“- indicele toponimic – a cărui menire este să pună în evidență topicele atestate în documentele unui fond – constă în repertoriizarea alfabetică a acestora [...]”;

“- indicele onomastic – urmează alcătuirea celui toponimic, cu deosebirea că pune în valoare nume de persoane la care se specifică titlul sau calitatea lor”⁷.

În ce privește publicațiile ultimilor ani ale Arhivelor Naționale, redactorii care s-au ocupat direct de editarea acestora au adoptat în general aceleași criterii în metodologia de întocmire a celor două categorii de indici, dovedind astfel

---

¹ Virgil Olteanu, *Din istoria și arta cărții. Lexicon*, [București], 1992.

² *Ibidem*, p. 200.

³ *Ibidem*, p. 198-199.

⁴ *Ibidem*, p. 199.

⁵ *Ibidem*, p. 198.

⁶ Arhivele Naționale ale României, *Norme tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Naționale*, [București], 1996.

⁷ *Ibidem*, p. 50.

consecvență în activitatea de redactare. Cu toate acestea, aducem în discuție unele ușoare diferențe de la un volum la altul, ceea ce nu reduce calitatea acestei activități, ci dovedește mai degrabă adaptare și suplețe.

Ca o chestiune de natură generală, întocmirea indicilor în cadrul volumelor publicate a urmat două variante, fiind alcătuit fie **în conformitate cu numărul paginii** la care figurează un item sau altul⁸, fie **după numărul documentului**⁹.

⁸ *Minoritățile naționale din România. Documente*, II: 1925-1931 (redactor Ioana Alexandra Negreanu; indici întocmiți de Adriana-Florica Munteanu), București, 1996, p. 555-605; *Independența României în conștiința europeană* (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 1997, p. 331-338; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, I: Septembrie-decembrie 1940 (redactor Maria Ignat), București, 1997, p. 719-733; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, II: Ianuarie-martie 1941 (redactor Maria Ignat), București, 1998, p. 797-809; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, III: Aprilie-iunie 1941 (redactor Maria Ignat), București, 1999, p. 657-670; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, IV: Iulie-septembrie 1941 (redactor Maria Ignat), București, 2000, p. 833-846; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, V: Octombrie 1941-ianuarie 1942 (redactor Maria Ignat, indici întocmiți de Natașa Popovici și Otilia Biton), București, 2001, p. 753-768; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, VI: Februarie-aprilie 1942 (redactor Maria Ignat, la laborarea indicilor au colaborat Carmen Dobrotă și Șerban Marin), București, 2002, p. 585-598; *România – viața politică în documente – 1950* (redactor Ioana Alexandra Negreanu, indici întocmiți de Șerban Marin), București, 2002, p. 377-390; *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, I: 1948 (redactor Maria Ignat), București, 2002, p. 424-430; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, VII: Mai-iulie 1942 (redactor Maria Ignat, indici întocmiți de Carmen Dobrotă), București, 2003, p. 671-686; *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, II: 1949 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 2003, p. 630-641; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, VIII: August-decembrie 1942 (redactor Maria Ignat), București, 2004, p. 627-640; *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R.*, III: 1950-1951 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 2004, p. 615-628; *Casa Regală. Documente oficiale. Inventar arhivistic*, II: 1901-1930 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 2004, p. 321-332; *Casa Regală. Documente oficiale. Inventar arhivistic*, III: 1930-1937 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 2005, p. 285-293; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, IX: Februarie-decembrie 1943 (redactor Maria Ignat), București, 2006, p. 631-644; *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R.*, IV, partea I: 1952 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 2006, p. 547-554; *Casa Regală. Documente oficiale. Inventar arhivistic*, IV: 1938-1947 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 2006, p. 267-272; *Politica de cadre a Partidului Muncitoresc Român 1948-1955* (ediție de documente elaborată de Alina Tudor-Pavelescu), București, 2006, p. 364-372; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, X: Ianuarie-aprilie 1944 (redactor Maria Ignat), București, 2007, p. 559-572; *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R.*, IV, partea a II-a: 1952 (redactori Ioana Alexandra Negreanu și Mirela Tiță), București, 2007, p. 593-606; *P.C.R. și intelectualii în primii ani ai regimului Ceaușescu (1965-1972)* (redactor Maria Ignat, întocmire indici Șerban Marin), București, 2007, p. 347-367.

⁹ *De la Pronunțament la Memorandum 1868-1892. Mișcarea memorandistă, expresie a luptei naționale a românilor* (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 1993, p. 433-440; *România*

Firește, acele volume care au depășit nivelul editării de documente¹⁰ sau care și-au propus editarea unor texte de jurnal¹¹ au elaborat indicii exclusiv în funcție de numărul paginii.

De asemenea, este de remarcat situația în care, în cadrul unui volum, indicele toponimic a fost omis¹² sau cea în care cele două tipuri de indici au fost comprimate într-unul singur, sub denumirea de "Indice"¹³, "Indice antroponimic și

---

– *marele sacrificat al celui de al doilea război mondial. Documente* (redactor Maria Ignat), București, 1994, p. 327-334; *România. Viața politică în documente. 1945* (redactor Ioana Alexandra Negreanu; indice întocmit de Marinela Istudor și Melania Pușcă), București, 1994, p. 467-473; *România – viața politică în documente – 1947* (redactor Silvia Popovici), București, 1994, p. 313-318; *Diplomația europeană și mișcarea memorandistă (1892-1896)*, (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 1995, p. 601-606; *România și Armistițiul cu Națiunile Unite. Documente* (redactor Maria Ignat), București, 1995, p. 465-471; *România în anticamera Conferinței de Pace de la Paris. Documente* (redactor Lidia Brâncănu, indice întocmit de Melania Pușcă), București, 1996, p. 511-519; *România. Viața politică în documente. 1946* (redactor Lidia Brâncănu, indici întocmiți de Melania Pușcă), București, 1996, p. 579-591; *Românii de la sud de Dunăre. Documente* (redactor Silvia Popovici), București, 1997, p. 387-400; *Revoluția Română de la 1848 în context european* (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 1998, p. 489-495; *Minoritățile naționale din România. Documente*, III: 1931-1938 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 1999, p. 505-515; *Catalogul documentelor Țării Românești*, VII: 1650-1653 (redactor Maria Ignat), București, 1999, p. 389-528; *Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului* (redactor Șerban Marin), București, 2001, p. 446-455; *Izvoarele răscoalei lui Horea*, seria A : *Diplomataria*, VII : *Arhiva Militară (1784-1785)* (editat de Costin Feneșan), București, 2001, p. 507-526; *Mihai Eminescu în documente de arhivă. Catalog* (redactor Dana Mihalache), București, 2001, p. 191-206 ; *Colecția Achiziții Noi. Indice cronologic nr. 25, I : Sf. Sec. XIII-1685* (redactor Maria Ignat, cu mențiunea că indicii au fost elaborați de editorii Marcel-Dumitru Ciucă și Silvia Vătafu-Găitan), București, 2002, p. 231-309; *Partidul Comunist din România în anii celui de al doilea război mondial 1939-1944* (redactor Șerban Marin), București, 2003, p. 413-424; *Aurelian Sacerdoșeanu – Corespondență (1928-1974)* (redactor Maria Ignat), București, 2004, p. 351-358; *Catalogul documentelor Țării Românești*, VIII: 1654-1656 (redactori Șerban Marin și Laura Niculescu), București, 2006, p. 586-819 (facem necesara precizare că, deși în postura de redactori figurează subsemnatul și Laura Niculescu, activitatea exclusivă în elaborarea indicilor se datorează editorilor Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, Dragoș Șesan și Mirela Comănescu); *Arhivele înfruntând vremurile. Mărturii documentare* (redactori Maria Ignat și Laura Neagu), București, 2006, p. 402-406.

¹⁰ Filofteia Rînzîș, *Arhive personale și familiale*, 2 (redactor Ioana Alexandra Negreanu, indici întocmiți de Florica Bucur), București, 2002, p. 290-351; Dragoș Șesan, *Ctitoriile lui Ștefan cel Mare în documente* (redactor Șerban Marin), București, 2004, p. 109-127; Rafael-Dorian Chelaru, *Colecția microfilme Vatican. Ghid arhivistic* (redactor Șerban Marin), București, 2007, p. 233-252.

¹¹ Dudu Velicu, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României. Însemnări zilnice*, I: 1945-1947 (redactor Șerban Marin), București, 2004, p. 297-315; Dudu Velicu, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României. Însemnări zilnice*, II: 1948-1959 (redactor Șerban Marin), București, 2005, p. 255-285.

¹² *Copilăria comunismului românesc; Aurelian Sacerdoșeanu*. Notăm, de asemenea, cazul lucrării *Minoritățile naționale din România. Documente*, Vol. I: 1918-1925 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 1995, în care întreaga operațiune de alcătuire a indicilor a fost neglijată.

¹³ *România – marele sacrificat; Colecția Achiziții Noi; Politica de cadre*.

toponimic”¹⁴, “Indice de nume”¹⁵, “Indice onomastic”¹⁶ sau “Indice general”¹⁷. Este de remarcat faptul că în alte lucrări elaborate în ultimii ani în România se utilizează, în acest caz, și denumirea de “Indice toponomastic”.

Denumirea celor două tipuri de indici a adoptat versiunile clasice – antroponimic, respectiv toponimic –, cu două excepții, în care indicele antroponimic figurează ca “Indice de persoane”¹⁸ sau “Indice de nume”¹⁹.

* * *

Dat fiind că “Normele tehnice”, în afara definițiilor relative reproduse mai sus, nu intră în mai multe detalii, vom căuta, în cele ce urmează, să supunem atenției unele propuneri cu privire la cele două categorii de indici și, în principal, la modalitățile de întocmire a acestora, ilustrând cu exemple aleatorii.

Chestiuni privitoare exclusiv la indicii antroponimici:

a. În general, pentru suverani se preferă “traducerea” numelui în limba de fond; astfel, un volum elaborat în limba română îl transformă, de pildă, pe Louis XIV în Ludovic XIV sau pe François I în Francisc I, exemplele aleatoare ale celor doi suverani francezi neafectând însă prea mult poziționarea acestora în cadrul indicelui, dat fiind că se mențin în interiorul aceleiași litere. Situația însă ridică eventuale probleme în cazul, de pildă, al regelui James I al Angliei (totodată, James VI al Scoției); acesta ar trebui, conform limbii oficiale a statului pe care l-a condus, să figureze la litera “J”; însă, tendința “românizării” numelor de monarhi, îl plasează la litera “I”, mai exact la itemul “Iacob I”²⁰.

b. Problema monarhilor este accentuată și de faptul că, pe parcursul secolelor istoriei medievale și moderne, unii suverani au ocupat simultan mai multe tronuri; astfel, spre exemplu, Carol Quintul se poate regăsi atât la “*Carlos*” (din perspectiva de rege al Spaniei), cât și la “*Karl*” (prin prisma faptului că a fost și împărat romano-german), după cum regele care a condus concomitent Polonia între 1434 și 1444 și Ungaria de la 1440 la 1444 se regăsește atât la “*W*” (ca “*Władysław*”

¹⁴ *Izvoarele răscoalei lui Horea*, VII.

¹⁵ *Catalogul documentelor Țării Românești*, VII; *Catalogul documentelor Țării Românești*, VIII.

¹⁶ *Minoritățile naționale*, III.

¹⁷ *Casa Regală*, II; *Casa Regală*, III; *Casa Regală*, IV; *Arhivele înfruntând vremurile*.

¹⁸ *Diplomația europeană și mișcarea memorandumistă*.

¹⁹ *Copilăria comunismului românesc*.

²⁰ Recent mi-a fost adresată o întrebare referitoare la forma în limba română pentru numele William/Guillaume/Guillermo/Guglielmo. Este unul dintre cazurile care nu au un corespondent în română, însă întrebarea respectivă m-a dus cu gândul la personalitatea lui Wilhelm Cuceritorul, numit astfel în limba română, și am constatat că această versiune a personajului nu are nicio justificare, în condițiile în care ar fi trebuit să se opteze fie pentru forma franceză, Guillaume (în condițiile în care ducatul Normandiei se “francizase” la acea vreme) sau pentru cea engleză, William (dat fiind că respectivul a cucerit Anglia).

III”) sau la “V” (sub forma internaționalizată de “Vladislav”), cât și la “U” (ca “Ulászló I”) sau la “L” (ca “László I”, dar și prin forma de “Ladislau I”).

c. Apoi, chestiunea de la punctul a. ridică o altă întrebare: până la ce punct se poate vorbi de monarh? Considerăm drept monarhi, și, prin urmare, pasibili de a fi “românizați”, doar pe împărați, regi, sultani sau și pe cei care ocupau în ierarhie o poziție inferioară, în speță pe prinți, marchizi, duci, conți, viceregi, guvernatori etc. sau, pentru a reveni în perimetrul românesc, pe voievozi, domnitori etc.? Pentru a exemplifica prin diverși lideri locali din spațiul occidental medieval, este injust ca, în scrierile în limba română, să se opteze simultan, fără nicio consecvență, atât pentru “Bonifaciu de Montferrat” (iar nu “Bonifacio di Monferrato”), cât și pentru Louis de Blois (și nu “Ludovic de Blois”); în fapt, singura diferență între cei doi ținea de rang, cel dintâi fiind marchiz, iar cel de al doilea ocupând funcția de conte. Însă ideea de consecvență ar fi trebuit să aplice aceeași unitate de măsură.

d. O situație stranie face ca voievozii Transilvaniei să fie cu toții “românizați” în privința numelor de botez (Ștefan Lackfi, Mihail Apafi, Gheorghe Rakoczi etc.), ca urmare a unor excese naționaliste nelalocul lor, pentru a nu mai vorbi de “disputate” personaje româno-maghiare, precum Iancu de Hunedoara (*Hunyadi János*). Până la o decizie în acest sens, nu putem decât să propunem menționarea lui Mihail Apafi atât la litera “M” (la “*Mihály*”, dar și la “Mihail”), cât și la litera “A”, iar a domnitorului din intervalul 1630-1648 atât la “G” (“Gheorghe” și “Györgyi”) cât și la “R”. În cazul lui Ștefan Lackfi, lucrurile tind însă să se complice și mai mult, dat fiind că, revenind la chestiunea “românizării” sale unilaterale și evident fără consimțământul “împrecinatului”, un cercetător ceva mai obiectiv îl poate căuta nu neapărat la litera “L” și cu atât mai puțin la “Ș”, ci tocmai la “I” (“*István*”) sau la “S” (“*Stephanus*”, după cum apare în documente).

Confrunțați cu asemenea dileme, milităm încă o dată pentru intercalarea persoanei în cauză în dreptul tuturor literelor care sunt pasibile a fi căutate de cititorul interesat²¹.

e. De asemenea, încă nu s-a adoptat o hotărâre definitivă asupra locului în care aceștia să se regăsească în cadrul indicelui antroponimic: în dreptul numelui de botez sau în cel al numelui de familie? Situația se extinde și în cazul anumitor domnitori din Moldova și Țara Românească, în special din perioada secolelor al XVII-lea-al XIX-lea. Astfel, Dimitrie Cantemir va fi plasat la litera “D” sau la “C”? Constantin Brâncoveanu, la “C” sau la “B”? Iar Ieremia Movilă, la “I” sau la “M”? La fel, cum se rezolvă cazul domnitorilor din multe alte familii, în special cele fanariote sau post-fanariote? Dacă s-ar opta pentru soluția plasării în dreptul numelui de familie, atunci s-ar ridica o altă problemă: cum se rezolvă situația majorității domnitorilor din primele secole de existență ale Țărilor Române extracarpătice? Ca redactori, suntem siliți – în cazul în care adoptăm această cale – să completăm până la saturație rubricile “Basarab”, respectiv “Mușat”, din cauza apartenenței acelor la

²¹ Această soluție (mai dificilă pentru redactor, însă în mod limpede mai utilă pentru cititor) am adoptat-o personal în contextul redactării lucrării *Ghidul colecției Microfilme Vatican*.

cele două familii dinastice. Firește, cazul ar deveni la fel de neplăcut și dacă depășim spațiul românesc, în sensul că toți regii francezi din intervalul 987-1328 s-ar regăsi în dreptul itemului “Capet”, pentru a nu mai vorbi despre numeroșii membri ai unei familii ca, de pildă, Habsburg.

f. Întrebarea care se ridică este până la ce nivel se poate merge în acest sens? Poate fi această tendință “împinsă” și la nivelul fețelor bisericești? Ținem seamă, în legătură cu aceasta, și de faptul că un suveran pontif va figura de fiecare dată în dreptul numelui său ecleziastic (“*Innocentius III*”, “*Iulius II*”, “*Sixtus V*” etc.) și a versiunii sale “românizate” (“*Inocențiu III*”, “*Iuliu II*”, “*Sixt V*” etc.), iar nu al numelui său laic (“*Lothario dei Segni*”, “*Giuliano della Rovere*”, “*Felice Peretti*” etc.) Similar, diverșii patriarhi din ierarhia bisericească ortodoxă vor “suferi” același proces.

g. Insistăm asupra unui caz ceva mai aparte. La nivel internațional, se pare că s-a încetățenit tendința ca unul dintre cronicarii și totodată dintre participanții la Cruciada a patra, anume Geoffroi de Villehardouin să figureze la litera “V”, din perspectiva localității sale de origine. Curios este însă că alți cronicari ai evenimentului (de exemplu, Robert de Clari, Gunther de Paris etc.) sau alți participanți la el (de pildă, Bonifaciu de Montferrat, Thiebault de Champagne, Louis de Blois, Balduin de Flandra etc.) nu sunt plasați în funcție de criteriul locului de baștină, ci de cel al numelui de botez. Firește, situația ar putea fi explicabilă până la un punct în cazul lui Balduin, care, ca o consecință a evenimentelor acestei cruciade, va deveni împărat de Constantinopol, așadar monarh în toate sensurile termenului, însă situația celorlalte exemple rămâne sub semnul interogației.

h. Nu arareori, apar situații în care numele aceleiași persoane figurează în mai multe variante, în funcție de limba utilizată în document; aceasta este valabil cu precădere în condițiile editării de documente elaborate în limbi străine; de exemplu, condotierul de origine engleză “John Hawkwood” – așadar, plasat în cadrul indicelui antroponimic la litera “H” – figurează în scrierile italiene ca “*Giovanni Aucùt*”, fapt care determină o plasare a sa într-o cu totul altă parte a indicelui.

i. De asemenea, sunt de semnalat cazurile în care personajul avut în vedere are mai multe nume de familie sau nume de familie complexe (de exemplu, “Constantin Rădulescu-Motru”, “Barbu Ștefănescu Delavrancea”, “Grigore Pop de Băsești”, “Călin Popescu-Tăriceanu” etc.); se pot crea unele probleme, în special în situația personajelor de gen feminin al căror nume de familie a suferit modificări pe parcursul vieții (“Hortensia Papadat-Bengescu”, “Alina Tudor Pavelescu” etc.); ar fi indicat ca indicii să facă trimitere la toate variantele, atât la cele care apar în textul ce urmează a fi redactat, cât și la cele în care figurează în alte volume, pentru a înlesni căutarea cititorului.

j. O altă problemă se ivește în urma unei alte operațiuni redacționale, anume modalitatea de transliterare a unor nume, de persoane sau de locuri, care, în limba de origine (greacă, armeană, arabă, ebraică, limbile slave răsăritene, limbi extrem-orientale etc.), sunt scrise cu alte caractere decât cele latine. Astfel, numele monumentului Djami Kebir din Cipru poate figura la fel de bine la litera “D” ca și

la “G” (dacă se optează pentru forma româniată de “Geami Chebir”), după cum numele lui “Ἀγγελος Χαριστέας” se poate regăsi atât la “H” (“Haristeas”), cât și la “C” (“Charisteas”). De altfel, limba română însăși poate ridica probleme unui cititor străin, ca urmare a utilizării unor litere specifice, precum “Ș” sau “Ț”, care redau însă sunete deja transliterate pe plan internațional prin “Sh” sau “Tz/Ts”; în privința sunetului din spatele caracterului “Ș”, acesta își găsește un alt corespondent în alte limbi (“S”, în anumite limbi slave apusene); în cazul lui “Ț”, situația se complică și mai mult, dat fiind că, de exemplu, limba croată oferă ca soluție de transliterație un caracter, “C”, care în limba română exprimă un cu totul alt sunet. Oricum, în lipsa unor norme care să reglementeze asemenea situații, nu putem emite pretenția unor soluții definitiv valabile.

k. Lucrurile sunt departe de a fi lămurite în cazul anumitor nume de familie franceze, germane sau olandeze, care conțin prepozițiile cu tentă nobiliară “de”, “von” sau “van”. Dacă în cazul lui “Honoré de Balzac” nu se va regăsi niciodată tentația de a-l plasa la litera “D”, în alte exemple situația nu își găsește o rezolvare definitivă.

l. Pe parcursul textului, figurează adeseori termeni ca “Regele”, “Patriarhul” (cu majuscule), dar și “ministrul”, “ambasadorul”, “directorul”, “jigodia [pentru un text cu caracter eventual polemic sau pentru un manifest etc.]” (cu minuscule) etc. Din nefericire, personalitățile care la momentul respectiv ocupau funcția respectivă nu se regăsesc în indici, fiind prezenți numai în situația în care sunt nominalizați, ca “Mihai I”, “Teoctist”, “Popovici, Mihai”, “Câmpineanu, Ion” etc.

m. În același sens, mergând și mai departe, ar fi poate benefică trecerea în cadrul indicilor chiar și atunci când nu este menționată nici persoana, nici funcția, ci acestea se ascund în spatele unui pronume personal (“el a reacționat”), demonstrativ (“acesta a răspuns că ...”) sau chiar a unui substantiv comun (“omul considera că ...”, “interlocutorul a făcut o criză de nervi”), uneori exprimat printr-un apelativ cu conotații negative (“fiara era încolțită”) sau pozitive (“luminăția sa apreciază că ...”), astfel încât termenii “el”, “acesta”, “omul”, “interlocutorul”, “fiara”, “luminăția”, atunci când sunt identificați, se pot constitui în trimeri la indicele antroponimic.

n. O altă posibilă situație este aceea ca, în cadrul unor culegeri de documente, să poată figura, spre exemplu, o scrisoare elaborată de Ana Pauker; textul respectivei scrisori nu va cuprinde, în mod normal, și numele autorului ei, eventual cu excepția semnăturii din final; ca o consecință, în cazul în care documentul se desfășoară pe mai multe pagini, poate să apară următoarea problemă: pe baza actualei modalități de întocmire a indicilor, itemul “Pauker, Ana” nu va figura la indicele antroponimic (în cel mai bun caz, doar pentru ultima pagină, în dreptul semnăturii); astfel, cititorul interesat de personalitatea sa, nedepistând-o pe parcursul indicelui antroponimic, ar putea – în pofida faptului că acesta conține o scrisoare a acesteia – să renunțe la consultarea volumului, situație desigur stânjenitoare. Aceeași problemă se înregistrează atunci când sunt reproduse stenogramele anumitor ședințe și în care, cu toate că un anumit vorbitor își extinde discursul pe lungimea mai multor pagini, el/ea nu figurează în indici decât cel mult în

dreptul paginii de carte în care își începe acest discurs. În unele dintre cazuri, am căutat să remediez această situație atunci când, confruntat cu una dintre luările de cuvânt ale lui Nicolae Ceaușescu extinse pe mai multe pagini (și pe parcursul căruia se înțelege de la sine că numele șefului de atunci al statului nu se regăsea), am menționat în cadrul indicelui antroponimic, în dreptul itemului “Ceaușescu, Nicolae”, și a respectivelor pagini, chiar dacă am recurs la utilizarea caracterului italic al literei, procedură pe care am urmat-o și în situația celorlalți vorbitori din cadrul respectivelor ședințe de partid²².

o. Un alt aspect este cel legat de așa-numita “importanță” a unei persoane sau a alteia, ceea ce cauzează redactorului prejudecata ca anumite personalități să nu mai fie însoțite, în cadrul alcătuirii indicelui antroponimic, de anii de viață și de funcțiile sale; chestiunea aceasta a “importanței” unei personalități este însă relativă, din simplul motiv că ceea ce este considerat ca important și ca unanim cunoscut într-o anumită perioadă își poate pierde oricând notorietatea. O abordare într-o perspectivă mai largă ne face să ne punem semnul întrebării asupra “importanței” unei personalități sau a alteia. De asemenea, chestiunea “importanței” este la fel de labilă și de la un cititor la altul, în funcție de interesul cercetării fiecăruia la un moment dat. Din aceste motive, avansăm propunerea ca fiecare persoană prezentă în indicele antroponimic să fie însoțită de anii de viață și de funcțiile avute în perioada la care se referă documentul (desigur, este vorba strict de cele identificabile), fapt ce presupune o documentare suplimentară din partea redactorului de carte.

Chestiuni privitoare exclusiv la indicii toponimici:

p. În expresii precum “dialogul dintre Berlin și Paris”, “Madridul consideră că”, “poziția Bucureștiului a fost” – des uzitate în limbajul diplomatic al istoriei contemporane –, indicii toponimic ne trimit la respectivele capitale europene, deși în spatele expresiei respective se află “Germania”, “Franța”, “Spania”, respectiv “România”, așadar entități statale bine determinate, nefiind nicidecum vorba de vreo descriere a orașelor capitale prezente în text. Situația este ușor diferită și mai dificilă a fi rezolvată în cazul unor expresii precum “atitudinea Kremlinului”, “Casa Albă a dat o înaltă apreciere”, “omul de la Cotroceni a preluat inițiativa”, în care cazuri, cu toate că rezultă cu claritate că nu este respectivele clădiri sunt cele avute în vedere, nu se poate determina cu precizie dacă trimiterea se face la entitățile statale respective, sau la conducerea statului (guvern, președinție, formațiune politică etc.) la momentul respectiv.

q. O altă problemă o constituie aceea că, în întocmirea indicilor antroponimic și toponimic, se au în vedere exclusiv substantivele proprii; or, este cunoscut că limba română contemporană a eliminat din rândul acestora substantivele referitoare la popoare, etnii, națiuni, comunități etc. Prin urmare, nu se întocmesc indici pentru itemi precum “francezii”, “bulgarii”, “milanezii”, “tătarii”, “papașii” etc. Cu toate acestea, similaritatea încărcăturii din spatele expresiilor “războiul ruso-

²² P.C.R. și intelectualii.

japonez” și “războiul dintre Rusia și Japonia” nu conduce la apariția de două trimiteri toponimice decât în cel de al doilea caz, din simplul motiv că doar aici se întâlnesc substantive proprii. Situația acestei dihotomii este valabilă pentru toate celelalte asemenea “perechi” de expresii, precum “un diplomat suedez” vs. “un diplomat din Suedia”, “frontul palestinian” vs. “frontul din Palestina” etc. Faptul se deosebește flagrant de un indice întocmit pentru o lucrare elaborată în alte limbi (întâmplător sau nu, este vorba în primul rând de limbile de circulație la nivel mondial), ai cărei indici cuprind fără nicio ezitare astfel de itemi. În orice caz, prezumtivul cititor ar fi mult mai câștigat dacă indicii ar cuprinde și acest gen de itemi, eventual la rubrici separate de cele ale statelor sau formațiunilor statale de care aparțineau sau aparțin.

r. Aducem, de asemenea, în discuție cazul denumirilor multiple sau plurilingve de locații: “Bratislava” (“*Pozsony*”, “*Pressburg*”), “*Lv'iv*” (“*Lvov*”, “*Liov*”, “*Lemberg*”) etc. Problema pare să izvorască din două considerente:

1. chestiunea traducerii sau nu a denumirii respective în limba română (de exemplu, pentru “*London*”, în limba română se ajunge invariabil la “*Londra*”; situația nu pare “dramatică” în condițiile în care “traducerea” denumirii nu conduce la strămutarea itemului prea departe, însă cum se reglementează traducerea orașului “*Den Haag*” prin “*Haga*”? sau a capitalei Danemarcei, “*København*”, devenită în românește “*Copenhaga*”?; pentru a nu vorbi despre cazul “*Elveției*”, în care limba română este singura care plasează această entitate în dreptul literei “E”, în vreme ce orice alte versiuni plasează statul respectiv la litera “S”, pe baza unor denumiri ca “*Suisse*”, “*Switzerland*”, “*Schweiz*”, “*Svizzera*” etc.);

2. chestiunea raportului dintre denumirea actuală și denumirea din vremea elaborării documentului, în condițiile în care în momentul de față locația respectivă aparține unui alt stat. Din motive politice și mai ales diplomatice, respectul față de actualul stat slovac obligă menționarea denumirii “*Bratislava*”, însă același respect trebuie să troneze și față de document, indiferent că este vorba de denumirea germană sau, considerată de către anumite capete înfierbântate de naționalism ca fiind “periculoasă”, denumirea în limba maghiară.

s. Soluția pe care am propus-o mai sus, în cadrul chestiunilor legate de indicele antroponimic (a se vedea *supra*, litera m.) poate fi adoptată și în cazul indicilor toponimici (“orașul era în flăcări”, “țara a încăput pe mâna ...” etc.). Firește, se poate recurge la aceasta numai în situațiile în care respectivul/respectiva este identificat(ă) fără vreun dubiu, în funcție de context. Este adevărat că respectiva identificare (în special, în cazul toponimelor) este uneori relativă; spre exemplu, în expresia “imperialiștii se dezlănțuie”, termenul “imperialiștii” poate face trimitere la “*Marea Britanie*” și “*Statele Unite*” exclusiv în funcție de context.

ș. De asemenea, s-a încetățenit modalitatea ca indicele să cuprindă itemi de tipul “*România* (*Țara Românească*, *Vechiul Regat*, *Țara Muntenească*, *Principatele*

Unite)”, “Uniunea Sovietică (Rusia țaristă, Federația Rusă)”²³, “Anglia (Marea Britanie, Regatul Unit, Imperiul britanic)”, “America (Statele Unite, S.U.A., Lumea Nouă)”, “Austria (Imperiul habsburgic, Habsburgi, Austro-Ungaria, Monarhia dualistă)” etc. Uneori, această metodă este binevenită, însă doar în sensul înlesnirii activității redacționale, nu și a căutării cititorului. Adesea, ar putea fi cazul că denumirile respective – la prima vedere, atât de apropiate – să aibă ca determinant entități politico-statale diferite. Să ne imaginăm că volumul respectiv sau fie și un simplu capitol al său se referă în mare măsură la o comparație între situația economică din Vechiul Regat și cea din statul român de după 1918; în acest caz, includerea ambilor itemi în dreptul aceleiași rubrici a indicelui toponimic își pierde absolut orice relevanță, pentru că itemii ar putea ajunge chiar să devină contradictorii. Poate o soluție mai potrivită ar fi aceea a separării itemilor respectivi, eventual cu anumite adăugiri, de exemplu: “România – numărul paginilor la care figurează «România» ca termen – *vezi și Vechiul Regat*”, și viceversa.

Chestiuni comune celor două categorii de indici:

t. O problemă în activitatea de întocmire a indicilor izvorăște dintr-o tendință din păcate generalizată. Ilustrăm cu un exemplu: atunci când în lucrarea avută în vedere se vorbește la un moment dat de “împăratul Austro-Ungariei” și figurează în dreptul anului 1888, acest item, în condițiile în care întocmirea indicilor se face exclusiv pe baza numelor proprii, se regăsește la rubrica “Austro-Ungaria”, fiind, prin urmare, integrat indicelui toponimic; cu toate acestea, cititorul este condus pe un drum eronat, întrucât itemul nu are în vedere statul austro-ungar (decât, cel mult tangențial), ci pe Franz Joseph I. Astfel, în condițiile în care cititorul ar fi interesat de personalitatea împăratului Franz Joseph, nu ar depista-o în dreptul numelui care îl interesează.

ț. În același sens, aducem în discuție un alt caz: apariția în cadrul textului a termenului “Papa”; în primul rând, se impune stabilit cu discernământ dacă este vorba de un anumit suveran pontif (caz în care, va fi trecut la indicele antroponimic, la “Pius VII”, “Ioan Paul II” / “*Ioannes Paulus II*” / “*Giovanni Paolo II*” etc.) sau la papalitate în general (situație în care trimiterea se va face la indicele toponimic, la rubrica “Vatican – *vezi Statul papal, Papalitate, Suveranul pontif*” etc.)

u. Chiar dacă mai rar, se întâlnesc și situații în care un termen ar putea fi trecut într-o primă fază la rubrica indicelui toponimic, pentru ca apoi să desemneze persoane și, implicit, să se regăsească printre indicii antroponimici; spre exemplu, în editarea unei oarecare cronici padovane, termenul “*Carraresi*” desemna inițial pe locuitorii din Carrara (așezare în apropierea Padovei), pentru ca apoi, în urma trecerii la conducerea comunei padovane a familiei da Carrara (în secolul al XIV-lea), același termen să presupună referirea la membrii dinastiei, astfel încât “*Carraresi*” să nu mai

²³ Ne abținem de la a enumera în acest caz itemul “Imperiul țarist”, încă utilizat, care reprezintă o enormitate, traducibilă prin “Imperiul imperial” sau “Țaratul țarist”.

aibă ca obiect pe respectivii locuitori, ci pe – de exemplu – Francesco sau Ubertino da Carrara.

v. Uneori, se pot genera alte genuri de confuzii; dacă în textul ce urmează a fi redactat apare persoana lui “*Ettore da Modena*”, termenul va trebui, firește, să figureze la indicele antroponimic (“Ettore”), dar și la cel toponimic (prin prisma referirii la orașul italian “Modena”); cazul nu trebuie însă să se transforme într-o regulă generală, dat fiind că la fel de bine ne putem confrunta cu personalitatea lui “*Ugo da Scrovigni*”, iar redactorul trebuie să cunoască faptul că, de această dată, nu se mai confruntă cu niciun fel de toponim, dat fiind că “Scrovigni” nu corespunde vreunei localități, ci exprimă numele unei familii nobiliare padovane; astfel de situații presupun desigur o documentare suplimentară din partea redactorului.

w. De asemenea, propunem o divizare pe rubrici în interiorul indicelui toponimic (state, orașe, sate, străzi etc.) și chiar a celui antroponimic (dinastii, suverani, oameni politici, generali, dogi etc.), în condițiile în care se înregistrează o cantitate ridicată a acestui tip de itemi în volumul respectiv.

x. În egală măsură, avem în vedere inserarea în cadrul indicilor și a itemilor care apar în cadrul prefeței, introducerii sau argumentelor la volumul publicabil (aceasta, desigur, își pierde valabilitatea în condițiile întocmirii indicilor în funcție de numărul documentului, devenind funcționabilă strict în cazul indicilor alcătuiți la pagină).

Alte posibile tipuri de indici:

y. În plus, recomandăm și un indice care să cuprindă nume de instituții, de partide etc. Ar fi spre beneficiul cititorului, dat fiind că, nu de puține ori, cititorii sunt mult mai interesați de activitatea unei anumite instituții decât de vreo persoană fără rezonanță (spre exemplu, șoferul sau frizerul unui om politic), care ajunge să fie prezent la rubrica “Popescu” sau “Ionescu” a indicelui antroponimic. În legătură cu obscurul șofer, poate că acesta ar fi mai potrivit să figureze în dreptul respectivului om politic, fără de care nu ar fi avut cum să rămână în istorie, cu toate că, în această situație, am intra în contradicție cu ceea ce susțineam anterior, în dreptul problemei ridicate la litera.

z. Pe lângă cele două categorii consacrate de indici, se pot adăuga – precum în lucrările anterioare secolului al XX-lea, ca și, parțial, pe parcursul acestuia – un indice tematic sau un indice de materii²⁴, ca și – în special în cazul lucrărilor cu caracter cultural-literar – un indice de titluri de cărți și lucrări celebre.

* * *

Ne permitem constatarea că unele din problemele ridicate mai sus izvorăsc din exclusivă referință a redactorului de carte la numele proprii. În mod firesc, ar

²⁴ Această inițiativă se observă, totuși, în *Catalogul documentelor Țării Românești*, VII, p. 529-548; *Catalogul documentelor Țării Românești*, VIII, p. 820-855.

trebuie însă ca indicii să reflecte fidel absolut orice trimitere la un personaj istoric sau la un loc. În fond, scopul indicilor este acela de a facilita cititorului depistarea referințelor; or, în conformitate cu modalitatea actuală de alcătuire a indicilor, acest lucru se realizează doar parțial, prin absolutizarea numelor proprii.

În orice caz, reelaborarea metodologiei întocmirii indicilor în funcție și de numai o parte dintre chestiunile ridicate mai sus, în mod limpede ar conduce la indici mai elaborați și, implicit, ar presupune un volum de muncă mai ridicat din partea redactorilor. Totuși, în egală măsură, însușirea problemelor ridicate ar fi binevenită pentru cei cărora cărțile le sunt destinate: pentru cititori.

Ca un imbold în această direcție, menționăm că, începând cu mai multe secole în urmă, marile corpusuri și tratate elaborate în Europa occidentală erau însoțite de indici mult mai complecși decât astăzi. Ne gândim, cu titlu de exemplu, la *Thesaurus antiquitatum Romanarum*, inițiat de Johann Georg Graevius (în 12 volume, 1694-1699), la *Thesaurus antiquitatum et historiarum Italiae*, ca o continuare a celui dintâi, dus la îndeplinire de Pieter Burmann cel Bătrân (30 volume, 1704-1725), la *Rerum Italicarum Scriptores*, editat de Lodovico Antonio Muratori (25 volume, 1723-1751), și culminând cu *Monumenta Germaniae Historica*, inițiată la 1826 de Georg Heinrich Pertz și continuată de Georg Waitz în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Toate acestea oferă indici pe cât de complecși și bine puși la punct, pe atât de utili cititorului interesat. Revenind la lucrările redactate în ultimii ani de către Arhivele Naționale, am fi nedrepti dacă nu am sesiza faptul că elaborarea unor indecși complecși, care să cuprindă explicații suplimentare, de natură de a îndruma cât mai mult pe cititor, a fost urmată în cadrul elaborării unor lucrări din perioada medievală²⁵.

În orice caz, dacă este să ținem cont de avantajele tehnicii din prezent, am putea conchide că o perfecționare în această direcție nu este deloc imposibilă.

Résumé

Quelques propositions concernant la rédaction des index alphabétiques onomastiques et toponymiques

Cet article n'a pas la prétention d'offrir des verdicts finals; mais il se résume à suggérer certaines améliorations de la manière actuelle de rédiger les index. Bien que les exemples soumises à l'attention des lecteurs comprennent aussi des termes d'origine roumaine qu'internationale, les questions soumises au débat se réfèrent exclusivement à

---

²⁵ *Catalogul documentelor Țării Românești*, VII; *Colecția Achiziții Noi*, I; *Catalogul documentelor Țării Românești*, VIII.

la manière de rédiger les index dans les publications scientifiques de Roumanie, particulièrement les publications des Archives Nationales.

Les questions soumises au débat sont regroupés dans les deux catégories: toponymes et anthroponymes, auxquelles on ajoute des suggestions concernant aussi d'autres possibles catégories d'index.

L'auteur essaye, pour chaque catégorie, de souligner l'utilité des index pour celui auquel le livre est destiné, au « bénéficiaire » du livre: le lecteur.